

Antysemityzm i dyskurs pamięci narodowej

*Pomoc
naukowa*

7

1. Poszerzanie wiedzy o Żydach i judaizmie
2. Przewycięzanie nieświadomych uprzedzeń
3. Przeciwdziałanie antysemickim stereotypom i uprzedzeniom
4. Podważanie teorii spiskowych
5. Nauczanie o antysemityzmie przez edukację o Holokauście
6. Przeciwdziałanie negowaniu, zniekształcaniu i trywializowaniu Holokaustu
- 7. Antysemityzm i dyskurs pamięci narodowej**
8. Reagowanie na incydenty antysemickie
9. Reagowanie na antysemityzm w internecie
10. Antysemityzm a sytuacja na Bliskim Wschodzie

Antysemityzm i dyskurs pamięci narodowej

We współczesnym świecie zdominowanym przez państwa narodowe, historie narodowe odgrywają kluczową rolę w rozwoju tożsamości narodowej. To, kim jesteśmy jako jednostki, nasza kultura i społeczeństwo wykazują wpływ historii, legend i bohaterów przeszłych wydarzeń. Takie interpretacje przeszłości pomagają nam przeprowadzić rozrachunek z niekiedy bolesnymi historiami, kształtując w ten sposób nasze indywidualne i narodowe rozumienie tego, kim jesteśmy i kim chcemy się stać.

Publiczna dyskusja o narracjach zbiorowej pamięci narodowej, tocząca się tak w łonie jednego narodu, jak i pomiędzy nimi, wpływa na sposób, w jaki temat antysemityzmu może być poruszany i omawiany w klasie. Dzieje się tak dlatego, że wydarzenia historyczne i bieżące są interpretowane przez różne pryzmaty, a poglądy na nie są kształtowane przez dyskurs związany z pamięcią narodową w poszczególnych krajach. Kanadyjski archiwista Terry

Cook zauważa, że „takie zbiorowe ‚pamiętanie’ – i ‚zapominanie’ – ma miejsce w galeriach, muzeach, bibliotekach, miejscach historycznych, zabytkach, publicznych uroczystościach upamiętniających i archiwach, być może przede wszystkim archiwach”¹. Nauczyciele mają trudne zadanie analizowania wydarzeń historycznych przez te różnorodne pryzmaty i decydowania o tym, co najbardziej nadaje się do wprowadzenia w klasie.

W związku z tym do zadań nauczycieli może należeć określenie tego, co zostało być może „zgubione” lub „zapomniane” w wydarzeniach historycznych, o których mowa w materiałach edukacyjnych. Ma to miejsce szczególnie w przypadku, gdy w pisanej historii danego kraju pojawiają się „szlachetni bohaterowie” z przeszłości, o których ciemnych stronach nie mówi się. Jeśli powszechnie przyjęta narracja postaci historycznej nie zawiera elementów negatywnych, może to prowadzić do istotnych różnic w rozumieniu

„Dopóki lwy nie będą miały swoich własnych historyków, historia polowania zawsze będzie sławić myśliwego”.
- przysłowie afrykańskie

przez uczniów i rodziców tego, jak działania lub decyzje takich osób wpłynęły na pewne grupy ludzi. Jednocześnie przywoływanie „zapomnianych historii” może powodować napięcie i brak zaufania w dyskusjach w klasie. Wszelkie nowe informacje prezentowane przez nauczycieli w klasie mogą wzbudzić kontrowersje wśród uczniów, a także w administracji szkoły. Dotyczy to zwłaszcza tematu antysemityzmu.

Niniejsza pomoc dydaktyczna pokazuje, jak nauczyciele mogą rozpoznać przejawy antysemityzmu, umieć na nie zareagować i odrzucić, kiedy pojawią się w dyskusji w klasie, zwłaszcza, gdy motywowane są narracjami pamięci narodowej.

¹ Terry Cook, „What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift”, *Archivaria – The Journal of the Association of Canadian Archivists*, t. 43, 1997, s. 43.

Kontekst

Rozwój narodowej pamięci historycznej jest procesem skomplikowanym, ponieważ osoby z różnych społeczności, a także wewnątrz ich, mają różne doświadczenia i poglądy. W całym regionie OBWE pamięć historyczna XX wieku była w znacznym stopniu naznaczona przez dwie wojny światowe, Holokaust i zimną wojnę. Organizacja Narodów Zjednoczonych została utworzona po II wojnie światowej właśnie w celu zachowania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz „potwierdzenia wiary w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość osoby ludzkiej” poprzez nowy międzynarodowy porządek prawny. Wydarzenia te przyczyniły się również do powstania innych organizacji międzynarodowych i regionalnych, takich jak OBWE i Unia Europejska, przyspieszając jednocześnie upadek struktur imperialnych. Pomimo wspólnej historii, występują duże różnice w tym, jak każde państwo, miasto, miasteczko czy wieś pamięta historyczne wydarzenia i ważne postacie historyczne. Niektóre aspekty historii są szczególnie

mocno akcentowane, a inne z kolei całkowicie przemilczane.

Niektóre kraje kładą przykładowo nacisk na zbrodnie nazistowskie i okropności doświadczane przez Żydów w czasie Holokaustu, podczas gdy inne mogą bardziej podkreślać zbrodnie popełniane w okresie stalinowskim lub przez rządy faszystowskie czy komunistyczne. Pewne kraje mogą uznawać okropności Holokaustu dokonane przez nazistowskie Niemcy pod rządami Adolfa Hitlera, lecz nie biorą pod uwagę odpowiedzialności innych władz krajowych lub społeczności, które mogły współpracować z nazistami. Dziś trop Żyda-komunisty powraca w debatach o tożsamości narodowej czy historii II wojny światowej, w których zbrodnie przeciwko Żydom przed, w trakcie i po Holokauście usprawiedliwia się bardziej walką z komunizmem aniżeli antysemityzmem czy kolaboracją z nazistami. Niektóre narracje narodowe kładą nacisk na ofiary okrucieństw, podczas gdy inne skupiają się na oporze wobec prześladowców lub odniesionym zwycięstwie.²

Ustawa Taubira, przyjęta we Francji w 2001 roku, wymaga od państwa francuskiego uznania handlu niewolnikami za zbrodnię przeciwko ludzkości. Ponadto, z mocy ustawy szkoły publiczne mają przeznaczyć czas na krytyczną analizę i dyskusję na temat wpływu niewolnictwa. Ten ważny element rozliczeń z niewygodną częścią historii kolonialnej Francji może być wzorem dla innych krajów, pragnących zmierzyć się z trudnymi momentami swojej przeszłości.

Powyższe zjawisko można nazwać „polityką pamięci”, tj. organizacją pamięci zbiorowej przez polityków i środki polityczne, które powodują, że wydarzenia historyczne są zapamiętywane, upamiętniane lub przemilczane.³ Ostatecznie polityka pamięci może narzucać sposób pisania o historii i przekazywania wiedzy o niej. Kreatorzy pamięci narodowej nie tylko określają, co należy pamiętać i co trzeba zapomnieć, ale też mogą przedstawiać jednostronną lub uproszczoną wersję skomplikowanych wydarzeń. Narracje takie wpływają na rozumienie przeszłości przez jednostki w różnych krajach oraz to, w jaki sposób odnoszą się do różnych grup ludzi.

² Ponad siedemdziesiąt lat po zakończeniu II wojny światowej wspomnienia o niej pozostają wciąż żywe. Na przykład w 2017 roku pewien rosyjski uczeń wzbudził powszechne oburzenie, sugerując w przemówieniu wygłoszonym w Bundestagu, że niektórzy niemieccy żołnierze sami byli ofiarami konfliktu. Rosyjscy urzędnicy państwowi odpowiedzieli, że nie można winić ucznia, ale konieczna będzie analiza tego, jak w Rosji uczy się o II wojnie światowej. „Выступивший в бундестаге школьник из Нового Уренгоя похудел из-за травли [Уczeń z Nowego Urengoja schudł z powodu nękania po wygłoszeniu przemówienia w Bundestagu]”, RIA-Novosti, 20 grudnia 2017 r., <<https://ria.ru/20171220/1511298000.html>>

³ Laura Nasrallah, „The Politics of Memory”, *Harvard Divinity Bulletin*, t. 33, nr 2, 2005, <<https://web.archive.org/web/20120922191952/http://www.hds.harvard.edu/news-events/harvard-divinity-bulletin/articles/the-politics-of-memory>>.

W każdym kraju lub na danym terytorium istnieją konkretne wydarzenia lub okresy historyczne, stanowiące ważną część pamięci narodowej lub zbiorowej. Okresy naznaczone niewolnictwem, kolonializmem i imperializmem bywały przedmiotem opowieści lub przemilczenia. Aby wypracować wszechstronne zrozumienie wszystkich wydarzeń historycznych, należy je badać z wielu punktów widzenia, szczególnie w programach szkolnych. Jeśli w klasie nie uwzględnia się wielości punktów widzenia, poszczególni uczniowie, nauczyciele, ich rodziny lub całe społeczności mogą czuć się wykluczeni z narracji społecznej i historycznej, co rodzi frustrację w klasie. Zanadto uproszczone podejście do nauczania o ważnych wydarzeniach może wręcz zniechęcić uczniów do rozwijania umiejętności krytycznego myślenia.

Konkretne wydarzenia i postaci historyczne mogą nabrać symbolicznego znaczenia w pamięci narodowej. Na przykład coroczne święto narodowe upamiętniające niepodległość kraju jest ważnym

sposobem budowania pamięci historycznej i tożsamości narodowej. Można ustanowić inne święta narodowe, aby na zawsze upamiętnić poszczególne epizody historii. Na przykład kanadyjski Narodowy Dzień Ludów Rdzennych, upamiętniający walkę o prawa obywatelskie, jest hołdem złożonym wkładowi w historię kraju Pierwszych Narodów – Eskimosów i Metysów.⁴ Międzynarodowy Dzień Pamięci o Ofiarach Holokaustu został ogłoszony w 2005 r. przez Organizację Narodów Zjednoczonych dla uczczenia sześćdziesiątej rocznicy wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau.

W dyskursie wokół pamięci narodowej mogą pojawić się rozbieżności: pewne narracje mogą dominować, inne zaś być wyciszone. Te drugie nazywa się czasem ukrytymi historiami. Święto Dziękczynienia w Stanach Zjednoczonych Ameryki jest przykładem tradycji, która miała kluczowe znaczenie dla kształtowania pamięci i tożsamości narodowej, jednak jej dominująca narracja przysłańca zniszczenie kultury i podbój rdzennych Amerykanów przez

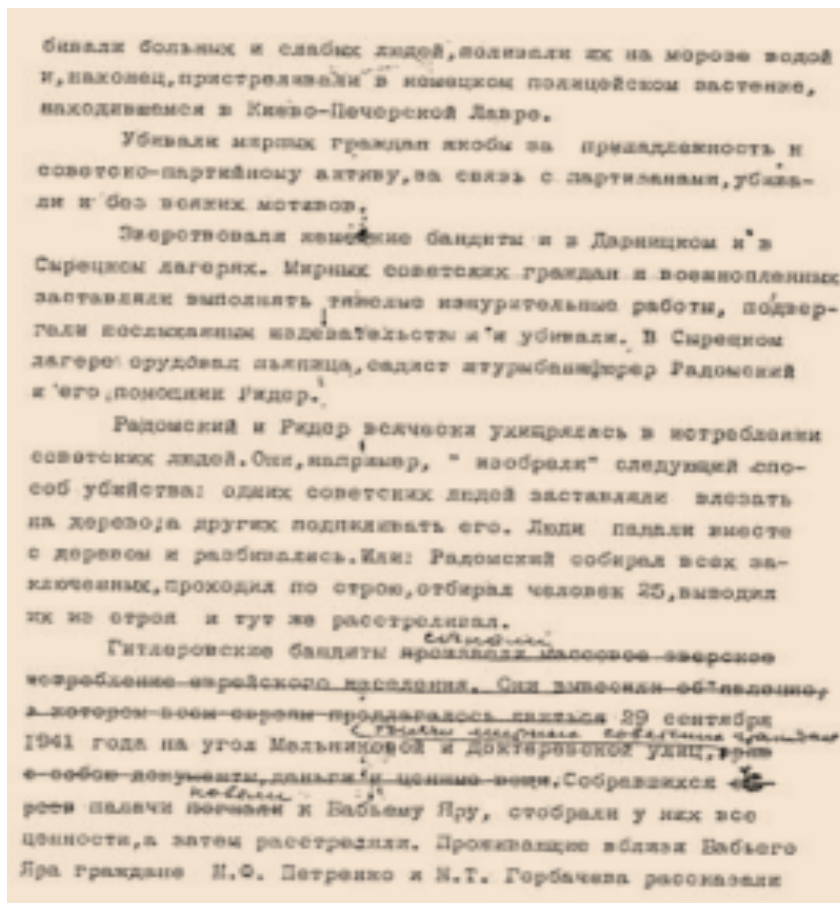
kolonistów. Uroczystości Święta Dziękczynienia są odzwierciedleniem powszechnej politycznej i kulturowej amnezji na temat pełnej historii i konsekwencji stosunków między pierwszymi europejskimi osadnikami a ludnością rdzenną. Niektóre plemiona rdzennych Amerykanów uważają ten dzień za Dzień Żałoby. Wiele stanów w całych Stanach Zjednoczonych nie obchodzi już Dnia Kolumba i postrzega go jako początek historycznego ludobójstwa.⁵ Obecnie tego dnia celebruje się Dzień Ludów Rdzennych, będący hołdem dla tubylczych ludów Ameryki i upamiętnieniem ich wspólnej historii i kultury. Dzień Ludów Rdzennych⁶ w USA to przykład tego, jak pamięć narodowa może ewoluować w czasie. Przyczynami mogą być nowe rozumienie historii, pojawienie się w świadomości zbiorowej nowych punktów widzenia czy zmian w kształcie państw narodowych.

W pamięci zbiorowej narodu mogą też dochodzić do głosu różnice pokoleniowe. Wydaje się, że czas pomiędzy 12. i 25. rokiem życia to okres decydujący dla budowania

⁴ Narodowy Dzień Ludów Tubylczych obchodzono po raz pierwszy 21 czerwca 1996 r. jako Narodowy Dzień Aborygenów. Zmiana nazwy nastąpiła w 2017 roku.

⁵ Więcej materiału do dyskusji zob. Jeffrey Ostler, „Genocide and American Indian History” w: *American History*, Oxford Research Encyclopaedias, <<https://oxfordre.com/americanhistory/view/10.1093/acrefore/9780199329175.001.0001/acrefore-9780199329175-e-3>>

⁶ Beck Little, „Goodbye, Columbus. Hello, Indigenous Peoples’ Day”, History.com, 6 października 2017, <<https://www.history.com/news/goodbye-columbus-hello-indigenous-peoples-day>>.

Wersja wstępna raportu Nadzwyczajnej Komisji Państwowej z 25 grudnia 1943 r. odnośnie do masakry w Babim Jarze została oficjalnie ocenowana w lutym 1944 r. Na ukazanej tu str. 14, słowo „Żydzi” zostało zastąpione pojęciem „radzieccy cywile”.⁹

w radzieckiej historiografii aż do rozpadu Związku Radzieckiego.⁸

Podobnie, „szlachetni bohaterowie” narodowi z przeszłości mogą mieć swoją ciemniejszą stronę, która może budzić kontrowersje w dyskusjach o tym, jak są teraz upamiętniani w podręcznikach, na pomnikach i posągach. Na przykład we współczesnej Rumunii członkowie głównego międzywojennego ruchu faszystowskiego (znanego jako Żelazna Gwardia) są pamiętani przede wszystkim ze względu na swoją późniejszą rolę w walce z komunizmem. Taki obraz jednakże zamazuje ich antysemickie, rasistowskie i niedemokratyczne przekonania oraz przywiązanie do skrajnie prawicowej ideologii.¹⁰ Debata tocząca się na Ukrainie odnośnie udziału grup nacjonalistów ukraińskich w okrucieństwach II wojny światowej jest podobnie burzliwa. Analogiczne dyskusje toczą się równolegle w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej,

tożsamości, jako że wydarzenia ogólnonarodowe, mające miejsce w tym okresie życia człowieka mają silniejszy wpływ na jego pamięć.⁷

Ulegający zmianom w czasie dyskurs pamięci narodowej może być przejawem tego, jak zmienia się postrzeganie mniejszości przez ogół społeczeństwa lub wpływać na nie. W przypadku Związku Radzieckiego fakt, że jedna trzecia wszystkich Żydów zamordowanych w trakcie Holokaustu była

obywatelami ZSRR został niejako wchłonięty przez szerszą narrację, podkreślającą to, że w wojnie straciła życie znacznie większa liczba obywateli radzieckich. Wielu obwiniało stalinowski antysemityzm za pomijanie terminu „Holokaust” w pracach radzieckich historyków w latach powojennych, chociaż większość historyków zgadza się obecnie, że tego typu polityka miała wielorakie przyczyny. W rezultacie rola antysemityzmu w traktowaniu Żydów przez nazistów nie była szeroko omawiana

⁷ Marja Kuzmianić, „Collective Memory and Social Identity: A social psychological exploration of the memories of the disintegration of former Yugoslavia”, *Horizons of Psychology*, t. 17, nr 2, 2008, s. 5-26.

⁸ Olga Baranova, „Politics of Memory of the Holocaust in the Soviet Union”, w: P. Marczewski i S. Eich (red.), *The Enlightenment and Its Contested Legacies*, Vienna: IWM Junior Visiting Fellows' Conferences, t. 34, <<http://www.iwm.at/publications/5-junior-visiting-fellows-conferences/vol-xxxiv/politics-of-memory-of-the-holocaust-in-the-soviet-union/>>.

⁹ J. Kniesmeyer i D. Brecher, wystawa „Beyond the Pale: The History of Jews in Russia”, 1995, <http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale/eng_captions/60-8.html>.

¹⁰ „Zniekształcenie, negacja i minimalizowanie Holokaustu w powojennej Rumunii”, *Ostateczny Raport Komisji Międzynarodowej dotyczący Holokaustu w Rumunii*, 11 listopada 2014, <<https://www.ushmm.org/m/pdfs/20080226-romania-commission-postwar.pdf>>

jak Chorwacja czy Słowacja.¹¹ Kwestia współpracy francuskiego rządu wojennego z okupantem niemieckim po 1940 roku pozostaje trudnym tematem, kontrastującym z innymi narodowymi narracjami oporu.¹² Postaci historyczne są tak samo skomplikowane i wielowymiarowe jak czasy minione, co niekiedy stanowi rysę na ich powszechnym wizerunku.

Ukryte historie mogą wyjść na jaw w momencie stawiania lub burzenia pomników upamiętniających kontrowersyjne postaci lub momenty historii narodowej. Czy pomniki te powinny być usuwane, aby pokazać dążenie nowoczesnego państwa do powszechnego przestrzegania praw człowieka, czy też istnieje bardziej skuteczny pedagogicznie sposób upamiętnienia takich postaci historycznych i nauka o ich roli w momentach historii narodowej, o których nie należy zapominać?

Słynny na całym świecie *Dziennik Anne Frank*, autobiograficzny zapis dziewczynki żydowskiej, której okres dojrzewania przypadł na

W całych Stanach Zjednoczonych i w kilku krajach europejskich można znaleźć pomniki legendarnego generała George'a S. Pattona z czasów II wojny światowej. Generał Patton, mimo że miał kluczowe znaczenie dla pokonania nazistów, był także zajadłym antysemitą i rasistą. W odpowiedzi na krytykę ze strony prezydenta Trumana, zarzucającego mu traktowanie wyzwoleńców Żydów jak nazistów i powstrzymywanie się jedynie od ich zabijania, Patton w swoim dzienniku wyraził pogląd, że „Żydzi są niższymi istotami niż zwierzęta”.

ŹRÓDŁO: „List prezydenta Trumana do generała Eisenhowera, załączający Raport Harrisona dotyczący traktowania Żydów w miejscach przesiedlenia w strefie amerykańskiej”, Amerykańskie Muzeum Pamięci o Holokauście, <<https://www.ushmm.org/exhibition/displaced-persons/resource2.htm>>.

Władze publiczne włoskiego miasta Bolzano przyjęły partycypacyjne podejście edukacyjne w odpowiedzi na apele o zniszczenie lub zachowanie masywnej płaskorzeźby Benito Mussoliniego na koniu, na której widnieje hasło „Credere, Obbedire, Combattere” (wierzyć, słuchać, walczyć). Ogłoszono publiczny konkurs, na który zgłoszono ponad 500 pomysłów na „rozbrojenie i re-kontekstualizację” pomnika. Zanim wybrano zwycięską propozycję, pięć projektów finalistów zostało udostępnionych do publicznej oceny w internecie: na płaskorzeźbę nałożono podświetlany diodami LED napis z cytatem niemieckiej filozofki pochodzenia żydowskiego, Hanny Arendt, który brzmi: „Nikt nie ma prawa być posłusznym”.

ŹRÓDŁO: Carlo Invernizzi-Accetti, „A small Italian town can teach the world how to defuse controversial monuments”, *The Guardian*, 6 grudnia 2017, <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/06/bolzano-italian-town-defuse-controversial-monuments>>.

lata ukrywania się przez nazistami w Amsterdamie, od lat jest wiodącą narracją, upamiętniającą II wojnę światową w Niderlandach. Jest to historia inspiracji i oporu, która zawładnęła wyobraźnią społeczeństwa, zarówno w Niderlandach, jak i na całym świecie. Jednakże współpraca Holendrów

z nazistami doprowadziła w czasie Holokaustu do śmierci od 75 do 80 procent Żydów mieszkających w tym kraju. Historia Anne Frank stała się fundamentalnym dokumentem wprowadzającym uczniów w tematykę Holokaustu. Jej pamiętnik jest nie tylko sam w sobie źródłem historycznym,

¹¹ John-Paul Himka, „War Criminality: A Blank Spot in the Collective Memory of the Ukrainian Diaspora”, *Spaces of Identity*, t. 5, nr 1 (kwiecień 2005), <<https://soi.journals.yorku.ca/index.php/soi/article/view/7999>>; John-Paul Himka, „Obstacles to the Integration of the Holocaust into Post-Communist East European Historical Narratives”, *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*, t. 50, nr 3/4 (wrzesień-grudzień 2008), 364-365.

¹² Johannes Heumann, „Promoting Global Holocaust Memory in the Era of the Cold War: The Tomb of the Unknown Jewish Martyr in Paris”, *History and Memory*, t. 27, nr 1 (wiosna/lato, 2015), 129.

„Szkoły ukazywały inne wspólnoty zamieszkujące Cypr jako obcych z innej planety,” zauważyła Alev Tuğberk, Cypryjka narodowości tureckiej, nauczycielka i dyrektorka szkoły. „Czułam się fatalnie widząc, jak dzieci kształcą się w ten sposób. Jako nauczycielka czułam się za to osobiście odpowiedzialna i podejrzewałam, że w społeczności Greków cypryjskich byli ludzie, którzy czuli to samo”. Tuğberk jest też współprzewodniczącą oraz aktywną członkinią Stowarzyszenia ds. Dialogu Historycznego i Badań (AHDR), uhonorowanego w roku 2016 nagrodą Maxa van der Stoela.

„Powstałe w 2003 roku Stowarzyszenie, grupujące osoby z obu głównych społeczności zamieszkujących Cypr, opracowuje oparte na badaniach naukowych dodatkowe pomoce dydaktyczne umożliwiające spojrzenie na historię z wielu perspektyw. Nauczyciele z obu stron podzielonej wyspy i ze wszystkich społeczności razem angażują się w dialog i są szkoleni, jak uczyć historii Cypru nowe pokolenia”.

ŹRÓDŁO: „Multiple views on the past, brighter prospects for the future: How AHDR’s work on teaching history helps to bridge the divide among communities in Cyprus”, Wysoki Komisarz OBWE ds. Mniejszości Narodowych, 19 października 2016, <<https://www.osce.org/hcnm/275456>>.

lecz także dobrym punktem wyjścia dla uczniów do angażowania się w tematykę Holokaustu; łatwiej utożsamić się z osobistą, rodzinną historią, choć do najgorszych okrucieństw odnosi się jedynie pośrednio. Budowanie empatii w stosunku do tych, którzy przeżyli okrucieństwa wojny jest potężnym narzędziem edukacyjnym. Jednak nauczyciele muszą również odnieść się do pełnej historii tego, co stało się z Żydami przed, w trakcie i po Holokauście, by pokazać implikacje historii takich jak historia Anne Frank w szerszym kontekście.¹³

Jest wiele przykładów historii, legend i pomników, które opowiadają jedynie część historii. Edukacja odgrywa fundamentalną rolę w promowaniu świadomości historycznej. Oprócz przekazywania faktów historycznych, wyzwaniem pedagogicznym dla nauczycieli jest zachowanie równowagi prezentowanych perspektyw przy podejmowaniu tematów, które mogą wydawać się kontrowersyjne w określonym kontekście narodowym lub politycznym. W zleconym przez Parlament Europejski w 2015 r. badaniu na temat wyzwań związanych

z europejską pamięcią historyczną zaleca się, że w celu osiągnięcia krytycznego i otwartego podejścia do zrozumienia przeszłości i teraźniejszości, nauczanie historii powinno:

- Zwiększać świadomość różnorodności kultur, historii i pamięci oraz promować wzajemny szacunek;
- Dostarczać uczniom wiedzy i umiejętności niezbędnych do oceny ich lokalnej i narodowej przeszłości, bez uprzedzeń, w porównaniu i w relacji do innych realiów krajowych, regionalnych i globalnych, a przez to
- Zachęcać uczniów do aktywnego myślenia krytycznego i uczestniczenia w „pamięci historycznej”.¹⁴

Znalezienie właściwej równowagi perspektyw jest kluczowe dla zagwarantowania, że uczniowie docenią i będą popierać otwarte, zróżnicowane i demokratyczne społeczeństwa, przestrzegające praw człowieka i gwarantujące równość wszystkich ludzi.

¹³ Jessica Landfried, „Anne Frank, the Holocaust Victim: The Controversy about Her Diary in School Education, and the Controversy about Her Image”, proseminarium im. Marcuse’a nt. „Dziedzictwo Holokaustu”, Uniwersytet Kalifornijski, Santa Barbara, 2002, <<http://www.history.ucsb.edu/projects/holocaust/Research/AnneFrank/AnneF20pFinalHM.htm>>.

¹⁴ Parlament Europejski, *European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives*, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Wewnętrznej, 2015, s. 30-31, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU%282015%29540364_EN.pdf>.

Strategie do wykorzystania w klasie podczas dyskusji o „szlachetnych bohaterach” i sprzecznych dyskursach w obrębie pamięci narodowej

Co zrobić, kiedy...?

...w klasie dochodzą do głosu konkurujące ze sobą narracje pamięci narodowej?

Zanim podejmiesz jakiś temat, zastanów się, kim są twoi uczniowie, jakie pytania mogą zadawać lub jakie więzi historyczne mogą ich łączyć. Różnorodność klasy może być wspaniałym źródłem wiedzy na temat wydarzeń historycznych, pozwalającym na uniknięcie wzmocnienia istniejących uprzedzeń i traumy poprzez wyróżnienie uczniów z mniejszości lub „innych” środowisk.

Klasa musi dobrze zrozumieć stanowiska i działania wszystkich stron niegdyśszego konfliktu czy negocjacji, jeżeli uczniowie mają nauczyć się wyciągania wniosków z przeszłości. Ignorowanie doświadczeń jednej lub drugiej strony uniemożliwi taką naukę.

W dzisiejszych czasach historycy uważają za niewiarygodne źródła, które opowiadają tylko narrację dominującej społeczności. Dlatego zaleca się nauczanie historii z wielu perspektyw. Można tego dokonać w klasie wykorzystując

Ćwiczenie

Zaleca się wieloperspektywiczne podejście do nauczania danego wydarzenia historycznego lub epoki. Pomoże ono uczniom wykształcić w sobie krytyczną świadomość narracji wokół nich. W praktyce może to polegać na dostarczeniu materiałów do czytania z trzech lub czterech różnych punktów widzenia oraz ewentualnie dodatkowych informacji pomocnych w lepszym zrozumieniu każdej perspektywy.

Pracując w małych grupach, uczniowie mogą analizować różnorodne źródła prezentujące wiele punktów widzenia i odpowiedzieć na poniższe pytania, przed przedstawieniem tego, czego się dowiedzieli reszcie klasy.

- Przy każdym źródle należy odnotować: tytuł, autorów, stronę internetową/wydawcę oraz wszelkie inne informacje o autorach/wydawcach (zajrzyj do sekcji informacyjnej na stronie internetowej, z której korzystasz i poszukaj więcej informacji o autorach i organizacji, która umieszcza treść danego autora).
- Czy możesz opisać własnymi słowami, jak autorzy opowiadają historię wydarzeń?
- Jakie dowody dają autorzy na poparcie swojej wersji historii?
- W jaki sposób punkt widzenia na dane wydarzenie może determinować autorską interpretację historii?
- O co chodzi w interpretacji danej historii?
- Co implikują różnice w sposobie opisanie historii odnośnie jej przedstawienia?

ŹRÓDŁO: Za Sarah Kavanagh i Holly Epstein Ojalvo, „What Really Happened? Comparing Stories of the First Thanksgiving”, *The New York Times Learning Network*, 23 listopada 2010, <<https://learning.blogs.nytimes.com/2010/11/23/what-really-happened-comparing-stories-of-the-first-thanksgiving/?module=ArrowsNav&contentCollection=undefined&action=keypress®ion=FixedLeft&pgtype=Blogs>>.

materiały źródłowe, które wyrażają różne poglądy na dany temat, stosując bardziej zróżnicowane źródła pierwotne lub zachęcając uczniów do podejścia do zadania z perspektywy różnych bohaterów.¹⁵ Należy przy tym mieć świadomość, że niektóre rodziny i społeczności mogą być szczególnie wyczulone na pewne wydarzenia historyczne. Stąd też wprowadzając wielość perspektyw historycznych, nauczyciele powinni kierować się własnym osądem, biorąc np. pod uwagę, czy mogą one zaszkodzić dobrym relacjom w klasie lub wywołać opór. Przygotowanie do takich lekcji ma kluczowe znaczenie. Pomocne może być wcześniejsze przeprowadzenie w klasie ćwiczeń z perspektywy historycznej na niekontrowersyjny temat. To pozwoli uczniom wykształcić umiejętności i otwartość niezbędne do rozważania wydarzeń z różnych punktów widzenia. Jedynie patrząc z szerszej perspektywy, uczeń jest w stanie lepiej zrozumieć różne podejścia do interpretowania historii oraz to, jak te podejścia powstały.

Nauczyciele mogą pomóc uczniom wykroczyć myślowo poza bezpośrednie horyzonty narodowe i uwzględnić regionalną lub globalną perspektywę danego wydarzenia historycznego. W ten sposób nauczyciele mogą lepiej przygotować swoich uczniów do zrozumienia historycznych podstaw współczesnych dyskusji na określone tematy.

Podejście oparte na wielu perspektywach jest uzupełniane przez nauczanie historii Żydów jako wspólnej części historii lokalnej, krajowej i międzynarodowej.

...uczeń zwraca uwagę, że doświadczenie określonej grupy lub grup jest niewidoczne w standardowej narracji historycznej?

Historia jest bardzo często opowiadana i dokumentowana przez tych, którzy byli w tym okresie u władzy. Na przykład, aż do lat 60. i 70. XX w. historia była w przeważającej mierze pisana i dokumentowana przez mężczyzn. Historia

taka zazwyczaj skupiała się na działalności mężczyzn, podbojach przywódców politycznych (w większości mężczyzn) i zazwyczaj tylko z punktu widzenia zwycięzcy. Dopiero pod koniec XX wieku w niektórych krajach pojawiła się dyscyplina naukowa poświęcona „historii kobiet”, nazywana czasem w języku angielskim „herstory”. W przeważającej narracji historycznej stosunkowo niewiele jest kobiecych wzorców osobowościowych, przywódczyni wojskowych czy politycznych, czy też innych bohaterek, które zaistniały w świadomości publicznej. Źródła pierwotne, często prywatne, takie jak pamiętniki i listy, okazały się być kluczowym źródłem dla rekonstrukcji obszarów historii pominiętych w głównym nurcie lub w podręcznikowych relacjach. Niestety, nawet te źródła dostępne są dopiero od czasów, gdy kobiety powszechnie zaczęły uczyć się czytania i pisanie.

Kształcenie z perspektywy płci jest niezbędne, aby uczniowie zaczęli rozumieć ogólną dynamikę

¹⁵ Dr Robert Stradling, *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*, Rada Europy, listopad 2003 <<https://rm.coe.int/1680493c9e>>.

tożsamości i relacje władzy. Przyjęcie takiego podejścia może być również pomocne, ponieważ oferuje pedagogom wypróbowane podejścia edukacyjne, które mogą być dostosowane do demaskowania innych uprzedzeń lub dyskryminacji.

Zrozumienie kontekstu historycznego jest przydatnym ćwiczeniem szkolnym. Pozwala uczniom lepiej zrozumieć, czyja historia jest opowiadana i w jakim celu. Kontekst historyczny to warunki społeczne, religijne, ekonomiczne i polityczne istniejące w określonym czasie i miejscu. Kontekst ten pozwala nam interpretować i analizować dzieła lub wydarzenia z przeszłości, a nie oceniać je według współczesnych standardów czy oczekiwań.

Filmy i książki o postaciach i wydarzeniach historycznych mogą być ciekawym wprowadzeniem do przeszłości, a także narzędziem zachęcającym uczniów do krytycznego spojrzenia zarówno na same wydarzenia, jak i na sposób ich przedstawiania. Nauczyciele mogą przykładowo zadać klasie takie pytania:

Europejskie Stowarzyszenie Badań nad Płcią Kulturową, Edukacji i Dokumentacji (ATGENDER)

ATGENDER jest stowarzyszeniem nauczycieli akademickich, praktyków, działaczy i instytucji angażujących się w badania nad kobietami i płcią, studia feministyczne, badania praw kobiet, równości płci i różnorodności. Udostępnia bogate darmowe zasoby i materiały dydaktyczne, w tym serię książek *Teaching with Gender* [Nauczanie z uwzględnieniem płci kulturowej], która zawiera szeroki wachlarz praktyk dydaktycznych. Przykładowe tytuły książek: *Teaching "Race" with a Gendered Edge* [Nauczanie o „rasie” z punktu widzenia płci kulturowej], *Teaching Against Violence* [Nauczanie przeciwko przemocy], *Teaching Intersectionality* [Nauczanie intersekcjonalności] itp.

Niektóre cele stawiane sobie przez Stowarzyszenie to: określanie dawnych i obecnych nierówności, wyzysku i wykluczenia w Europie i poza nią oraz ich zwalczanie; uczenie się identyfikacji podobnych problemów, solidaryzowania się z nimi i reagowania na nie; tworzenie przestrzeni dla trudnych rozmów i krytyki.

Więcej na ten temat na: <https://atgender.eu/category/publications/volumes/>.

Ćwiczenie

Pomóż uczniom docenić pełniejszą wersję historii, jednocześnie ucząc postrzegania jej z wielu punktów widzenia.

- Przygotuj zdjęcie ukazujące kilka różnych osób lub szczegółów. Wyjaśnij uczniom, że dasz im fragment większego obrazu, który porozcinasz na kawałki.
- Podziel uczniów na mniejsze grupy i daj każdej z nich jeden fragment zdjęcia. Niech uczniowie narysują lub opiszą, jak ich zdaniem może wyglądać reszta zdjęcia, nie patrząc na pozostałe fragmenty.
- Niech członkowie każdej grupy podzielą się ze sobą swoimi ilustracjami lub opisami. Zaangażuj uczniów w dyskusję na temat podobieństw i różnic pomiędzy ich ilustracjami. Poproś ich, aby przewidzieli, jak może wyglądać pełen obraz.
- Zbierz poszczególne fragmenty zdjęcia i pokaż, jak wygląda w całości.
- Wprowadź pojęcie perspektywy. Wyjaśnij, że perspektywa to punkt widzenia: jak ktoś widzi sytuację, jakie są jego odczucia wobec sytuacji oraz jego opinie i wspomnienia o tym, co się wydarzyło. Kontynuuj analizę wpływu wielu perspektyw na opowieść lub wydarzenie historyczne.

ŹRÓDŁO: za konspektem lekcji „Wiele perspektyw: rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia”, ReadWriteThink, <<http://www.readwritethink.org/classroom-resources/lesson-plans/multiple-perspectives-building-critical-30629.html?tab=4>>.

- W jaki sposób można dowiedzieć się więcej o różnicy między rzeczywistymi wydarzeniami z przeszłości a sposobami ich przedstawienia w danym filmie/książce?
- Czy postaci posługują się współczesnym językiem i zwrotami grzecznościowymi, czy językiem i dialektem swoich czasów?
- Czy kobiety i inne osoby odgrywają większą rolę lub korzystają z większych swobód, niż zazwyczaj miały w tym okresie?
- Czy ubrania lub elementy wizualne wyglądają tak samo, jak w przeszłości (wykonane ręcznie, z mniejszą lub większą sprawnością)?
- Czy idee lub reakcje postaci na pewne wydarzenia fabuły odzwierciedlają postawy z danego okresu, czy bardziej nowoczesne?
- Czy odzwierciedlają one szczególne stereotypy?

- Głos jakich innych grup aktywnych w tamtym czasie nie znajduje odzwierciedlenia w tym konkretnym przedstawieniu historii?
- Czy tematyka, np. duma narodowa czy świadomość niesprawiedliwości społecznej, stanowi rzeczywiste odzwierciedlenie geografii politycznej, norm społecznych i zainteresowań epoki, czy też odzwierciedla bardziej nowoczesne koncepcje, które rzutowane są na przeszłość?

Ten rodzaj krytycznego podejścia pomoże uczniom zrozumieć, w jaki sposób narracje historyczne są tworzone i odtwarzane przez pokolenia i jak łączą się z teraźniejszością.

... pewne poglądy czy działania znaczącej postaci historycznej są powodem kontrowersji w trakcie dyskusji w klasie?

Podejście wieloperspektywiczne i przedstawienie kontekstu historycznego są ważnymi strategiami pedagogicznymi, pozwalającymi

Zapoznawszy się z różnymi źródłami ukazującymi działania, przekonania i różnoraki wpływ przypisywany danej postaci historycznej, rozważ z uczniami następujące kwestie:

- Jakiego rodzaju postać miała osiągnięcia?
- Kto opowiada historię tej postaci?
- Co działo się w tym konkretnym momencie w historii i co sprawia, że osiągnięcia danej postaci są tak znaczące?
- Jakich istnieją niespójności czy elementy negatywne w charakterze tej postaci?
- Czego możemy się nauczyć od danej postaci historycznej i tego, jak była ona postrzegana w przeszłości i jest odbierana obecnie?

na zajęcie się kontrowersyjnymi aspektami postaci historycznej, która może być wprawdzie ceniona za swoje osiągnięcia, ale która mogła również wykazywać poglądy lub zachowania, które były w przeszłości lub są obecnie postrzegane negatywnie.

Ujawnienie mniej znanych aspektów charakteru postaci historycznej może wymagać sięgnięcia do różnego rodzaju źródeł pierwotnych – takich jak archiwa, artykuły prasowe, dzienniki, listy lub przemówienia tych postaci – czy też omówienia innych osób, będących pod wpływem

idei i zachowań kontrowersyjnej postaci. Wykorzystując i analizując cały szereg odpowiednich i stymulujących źródeł, jak muzyka, poezja, film i obrazy, spowodujemy że uczniowie będą chętniej osobiście angażować się w lekcję.

Uczniowie mogą np. przeanalizować działania postaci historycznych, które opowiedziały się przeciwko antysemityzmowi, uprzedzeniom i dyskryminacji (np. Emil Zola, Eleanor Roosevelt, papież Jan Paweł II, Sophie Scholl czy Tomáš Masaryk).

Źródła i materiały do dalszej lektury

„Wytyczne debaty międzynarodowej dotyczącej historii i pamięci”, Europejska Sieć Pamięć i Solidarność, <<https://www.enrs.eu/guidelines>>.

Sieć promuje dialog dotyczący europejskiej historii XX wieku poprzez wystawy, publikacje, warsztaty, wizyty studyjne i konferencje, zob.: <<https://www.enrs.eu>>.

EUROCLIO – Europejskie Stowarzyszenie Nauczycieli Historii grupuje ponad siedemdziesiąt stowarzyszeń nauczycieli historii, dziedzictwa i wychowania obywatelskiego oraz innych organizacji działających w tym obszarze. Stowarzyszenie wspiera rozwój odpowiedzialnej i innowacyjnej edukacji historycznej, obywatelskiej i edukacji na rzecz dziedzictwa poprzez promowanie krytycznego myślenia, wieloaspektowości, wzajemnego szacunku i uwzględnianie kontrowersyjnych kwestii, zob.: <<https://www.euroclio.eu/resources/>>.

„10 Activities for Teaching Historical Perspectives”, Musings of a History Gal (blog), <<https://www.musingsofahistorygal.com/2018/02/10-activities-for-teaching-historical.html>>.

„Living with Controversy: Teaching Controversial Issues Through Education for Democratic Citizenship and Human Rights – Training Pack for Teachers”, Rada Europy, 2015 (dostępne w wielu wersjach językowych), <<https://pjp-eu.coe.int/en/web/charter-edc-hre-pilot-projects/teaching-controversial-issues-developing-effective-training-for-teachers-and-school-leaders>>.

Paula Cowan i Henry Maitles (red.), *Teaching Controversial Issues in the Classroom: Key Issues and Debates* (London: Continuum 2012).

Konspekt lekcji: „Wiele perspektyw: rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia”, ReadWriteThink, <<http://www.readwritethink.org/classroom-resources/lesson-plans/multiple-perspectives-building-critical-30629.html?tab=4>>.

Marja Kuzmanić, „Collective Memory and Social Identity: A social psychological exploration of the memories of the disintegration of former Yugoslavia”, *Horizons of Psychology*, t. 17, z. 2, s. 5-26, 2008.

Terry Cook, „What is past is prologue: a history of archival ideas since 1898, and the future paradigm shift”, *Archivaria – The Journal of the Association of Canadian Archivists*, t. 43, 1997.

